

M.A.Hayitova

O'zDJTSU O'zbek va chet tillari

kafedrasi o'qituvchisi

mohirah8481@gmail.com, +99896085758

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARI TAHLILI

Annotatsiya:Maqolada zamonaviy tilshunoslikda sport terminologiyasini shakllantirish yo'llari muhokama qilinadi. Atamalar, sport frazeologik birliklari va jargonlari, shuningdek, musobaqalarni nazorat qilish uchun hakam atamaları haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: sport terminologiyasi, ekstralingvistik sabablar, terminostagma, hosilalar.

Аннотация:В статье рассматриваются пути формирования спортивной терминологии в современной лингвистике. Рассматриваются термины, спортивные фразеологизмы и жаргон, а также термины судья для контроля соревнований.

Ключевые слова:спортивная терминология, экстралингвистические причины, терминостагма, производные.

20-asrning oxiriga kelib sport jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismiga aylandi. Odamlar sportning hamma turi bilan shug'ullana boshladilar. Ilgari sportga ishtiyoqi bo'lmagan, faqat tomoshabin bo'lishni afzal ko'rganlar ham sportga qiziqishni boshladilar. Ommaviy madaniyat va moda ta'sirida ko'p odamlar hayot tarzini o'zgartirdilar. Har bir inson chiroyli ko'rinish va sog'lom bo'lishni xohlayotgani sababli, sport ularning turmush tarzining zarur qismiga aylandi. Zamonaviy ommaviy axborot vositalari tufayli sportga qiziqish sezilarli darajada oshdi. Shu sababli so'nggi yillarda so'z boyligimiz doimiy ravishda yangi sport lug'atlari bilan to'ldirilib borayotir. Sport terminologiyasi zamonaviy tilshunoslikda eng faol rivojlanayotgan atamalardan biridir. Sport terminologiyasining tizimli tabiati sportni kasbiy faoliyat turi sifatida tushunish bilan bog'liq (professional xokkey, professional boks, professional gimnastika). R.A Piloyan yozganidek, "ilmiy adabiyotda sport fanini mustaqil fan sifatida o'rganishni yakunlash zarurati masalasi bir necha bor ko'tarilgan".

Terminologiya insonning moddiy yoki ma'naviy faoliyati jarayonida duch keladigan haqiqiy ob'ektni aks ettiruvchi ma'lum bir aqliy ob'ektning belgisi bo'lib xizmat qiladi. Shunga ko'ra, terminologiya har qanday bilim yoki faoliyat sohasiga oid tushunchalar tizimini ifodalovchi atamalar tizimidir. Ushbu maqolaning dolzarbligi sport terminologiyasini birliklarning yaxlit tizimi sifatida tahlil qilish zarurati bilan izohlanadi. Maqolaning maqsadi zamonaviy sport terminologiyasini yaratishning xarakterli modellarini tavsiflash va sport terminologiyasi va jargon lug'atini farqlashdir. Bugungi kunda sportning roli tobora ortib bormoqda. Yangi sport turlari rivojlanmoqda, mavjud sport yo'nalishlari ixtisoslashtirilmoqda, sport yanada professionallashtirilmogda. Shunga ko'ra, til bu yangiliklarga munosabat bildiradi, sport lug'ati va frazeologiyasi bilan kengayadi, shu bilan birga eskirgan atamalarni yo'qotadi. Shuning uchun sportchilar, murabbiylar, sport mutaxassislari, talaba-sportchilar sport atamalarini puxta egallashlari zarur. Sport atamaları sport ko'rsatuvlari va sharhlarida, televideniye va radioeshittirishlarda, gazeta va jurnallar sahifalarida qo'llaniladi. Shuningdek, sport atamaları ko'pincha badiiy adabiyotda uchraydi, ularni bilish har qanday o'qimishli odam uchun zarurdir. Hech shubha yo'qki, sport - bu tegishli lingvistik tushunchalarni talab qiladigan ixtisoslashgan faoliyat sohasi. Shunday qilib, sport lug'ati sohaga tegishli kasbiy jihatdan cheklangan sport nomlarini atamalar sifatida ko'rib chiqish zarurdir va ular ma'lum bir tizim xususiyatlariga ega. Sport nomlari ta'riflarga asoslangan, mantiqiy kontseptsiyaga muvofiq bo'lishi kerak.

Sport terminologiyasi majoziy ma'no yoki metaforaga asoslanadi. Shuni ta'kidlash mumkinki, masalan, atama birikmalari, ularning tarkibiy qismlari ko'chma fe'ldan iboratdir: oldinga o'tish, rekord o'rnatish, tenglashtirish, xizmat ko'rsatish, o'yinni berish, kubokni saqlab qolish, o'rin olish, yetakchilikni mustahkamlash, darvozaga zarba berish va hokazo. Ko'chma ma'no tasvirlari bilan

metaforik ta'riflarni o'z ichiga olgan atama birikmalari atamalarning alohida guruhini ifodalaydi. Ushbu professional xarakterdagi so'z va iboralar guruhi turli xil transferlar asosida paydo bo'lgan: yopishqoq himoya, quruq hisob, quruq durang, yangi haydash texnikasi, kuchli o'yin uslubi, murakkab to'p o'yinlari, yorqin o'yinlar. Bu atamalarning barchasi juda ixtisoslashgan. Ulardagi majoziy metafora sport sohasida tez-tez qo'llanilishi va muntazam takrorlanishi tufayli o'chirilgan. Ammo biz ularni professionallik va jargonlar bilan aniqlay olmaymiz. Jargondan farqli o'laroq, sportning lingvistik atamaları juda aniq, ikki o'lchovli talqinni istisno qiladi, adabiy til me'yorlariga muvofiq shakllanadi va muntazam ravishda takrorlanadi. Sport lug'ati ko'pincha adabiyot va sport jurnalistikasida qo'llaniladigan yangi perifrazlar bilan to'ldiriladi (qarang: yopiq darvoza, shafqatsiz snayper va boshqalar). Sport ommaviy axborot vositalari tilida, masalan, quyidagi iborani ta'kidlash mumkin: apelsin to'pi bilan o'yin muxlislarini haqiqiy bayram kutmoqda. "Apelsin to'pi o'yini" deyarli har doim apelsin to'pi bilan o'ynaladigan basketbol sport turini anglatadi. Sport xabarlarida tilida perifraza leksik takrorlanishni oldini olish uchun ishlatiladi, shuningdek, o'yin funktsiyasini bajaradi. Shuningdek, ko'pgina sport turlari bo'yicha jarangli iboralar leksik fondning katta qismini tashkil qiladi. Sport lug'ati odamlarning sevimli mashg'ulotlari va kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan faoliyati o'rtasida chegara chizish qanchalik qiyin ekanligiga yaxshi misol bo'la oladi. Sport jargonlari hatto sport ommaviy axborot vositalarida ham qo'llaniladi va tarqatiladi (og'zaki va yozma matbuotda, mashhur jurnallar, radio va televidenie), ular xabarlar, sharhlar va hisobotlarning haqiqiyliги va to'g'ridan-to'g'riligini oshirishda foydalanadi. Sport jurnalistikasida jargon - bu aktualashtirish vositasi, uning tez-tez qo'llanilishi bu iboralarning aholining keng qatlamlari nutqida mustahkamlanishiga olib keladi. Shuni ham ta'kidlash mumkinki, sport lug'atidan jargon ba'zan boshqa foydalanish sohasiga (hakam, tugatish va boshqalar) kirib boradi. Ba'zi zamonaviy sport turlarining (masalan, snoubordchilar, baykerlar) jargonlari kundalik hayotga kirib boradi va asosan yoshlar tilida ildiz otadi (qarang. dubulg'a - "germak, pot, dubulg'a"; mototsikl - "motas, motych, scooter, motaika"; velosiped - "pedal Mercedes, velodryn", rulning yo'qolishi, biceps, qo'l - "bank". Sport terminologiyasining alohida qismini musobaqalarni nazorat qilish uchun hakam atamaları tashkil etadi.

Sport terminlarining o'ziga xosligi shundaki, ular maxsus tushunchalarni ifodalamaydi, balki ma'lum bir harakatni rag'batlantiradigan ovoqli buyruqlardir. Shu kabi atamalar tez aralashuv va tezkor javob talab qilinadigan joylarda topiladi. Poyga nazorati shartlari sportchilarning sog'lig'iga xavf tug'diradigan sport turlari uchun xosdir: masalan, jang san'ati, boks, sambo, pauerlifting va boshqalar. Boksda hakam "boks!" atamalarini shunday ishlatadi. ("duelda bokschilarning faol jangovar harakatlarini boshlashni nazarda tutuvchi hakam buyrug'i"), "tashqariga!" ("Hakamning yakuniy buyrug'i, shundan so'ng bokschini nokaut bilan g'alaba qozonadi"); beysbolda hakam "to'p!" buyrug'ini beradi, bu "ko'za (server) uni noto'g'ri tashlagan" degan ma'noni anglatadi; pauerliftingda hakamning buyrug'i - "cho'qqi!" (qo'lning pastga harakatlanishi bilan birga) ishtirokchi cho'kishni boshlashi mumkinligini ko'rsatadi.

Xulosa. Dunyoga ko'plab yangi sport turlari paydo bo'lishi bilan birga, ularga xizmat qiladigan yangi sport terminologiyasi ham paydo bo'ladi. Zamonaviy rus tilidagi eng muhim jarayonlardan biri bu so'z boyligini baynalmilallashtirish jarayonidir. Bu harakat nafaqat rus tiliga, balki dunyoning boshqa tillariga ham xosdir. Yangi so'z yoki iboraning paydo bo'lishining eng oddiy holati - bu chet elda paydo bo'lgan va o'z nomini olgan yangi voqelikning mavjudligi. Shunday qilib, sport lug'ati, xuddi til kabi, u so'nggi yillardagi madaniy va lingvistik tendentsiyalarning ta'siriga duchor bo'ladi. So'nggi paytlarda ustunlik qiluvchi tendentsiya o'nlab yillar davomida ingliz tilidan olingan so'zlar bilan sport iboralarining leksik tarkibini boyitish bo'ldi. Rus tiliga boshqa Evropa tillaridan (italyan, fransuz, nemis va boshqalar) kirib kelgan bir nechta sport atamaları mavjud. Ushbu sport atamalarning katta qismi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan bog'liq ravishda paydo bo'lgan.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Даниленко В. П. Русская терминология - опыт лингвистического описания,- Москва: Наука, 1977. - С. 3-15.
2. Пилоян Р.А. Историография науки о спорте //Теория и практика физической культуры. 2004. - № 7,- URL:<http://lib.sportdu.ru/press/tpfk/2004n7/pl7-18>.
3. Hayitova M. A., Xurramov A. J. MONITORING THE KNOWLEDGE, SKILLS AND ABILITIES OF LEARNERS DURING THE TRAINING PROCESS //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 5. – С. 269-277.